

MGMT

of Innovation and Technology

Nr. 2 December 2025

Växande anslag men krympande tillit?

— Efter år av växande forskningsbudgetar måste legitimitetsfrågan tas på allvar

Växande anslag men krympande tillit?

— Efter år av växande forskningsbudgetar måste legitimitetsfrågan tas på allvar

Av Emil Görnerup

Det president Trump har gjort med amerikansk forskning är skrämmande. Världens främsta forskningsnation har skadats allvarligt. Kanske irreparabelt.

Den enkla förklaringen till utvecklingen är ett isolerat angrepp från den amerikanska administrationen. En djupare analys visar att det finns allvarliga bakomliggande skäl. Trump har stöd av tydliga strömningar i den amerikanska opinionen. Bland republikaner har idag endast en av fem högt förtroende för akademien, enligt Gallup.¹

En högst central fråga för svenska universitet är om denna utveckling kan komma att smitta av sig även på vårt land?

Förtroendet för högre utbildning och forskning är fortfarande stort i Sverige men jag menar att vi redan idag ser varningssignaler som måste tas på allvar. Det handlar om en bristande tilltro från politikerna som tar sig uttryck i den statliga forskningsbudgeten. Det handlar också om en ökad frustration från näringslivets sida när det gäller att möta upp företagens behov av kompetens och relevant forskning.

”Tillgång till kunskap och kompetens från lärosätena är en avgörande faktor för företagens möjligheter att investera och bedriva forskning i vårt land.”

Näringslivet och akademien

Tillgång till kunskap och kompetens från lärosätena är en avgörande faktor för företagens möjligheter att investera och bedriva forskning i vårt land. Det finns också en tydlig trend att etablera privata forskningsanläggningar i anslutning till framstående lärosäten. Den fysiska närheten underlättar för forskningssamverkan samt kompetensförsörjning av forskare och ingenjörer.

Samverkan med universiteten ger företagen en möjlighet

att komma nära kunskapsfronten, tillgång till forskningsinfrastruktur samt kompetensutveckling av egna forskare. Det handlar om såväl långsiktiga strategiska samarbeten som mer kortsiktiga samarbeten kring en specifik fråga eller utmaning.

Företagens relation med akademien bygger i grunden på förtroende. Både mot forskargruppen i det enskilda samarbetsprojektet men också i stort mot akademiens breda samhälleliga uppdrag kring kompetensförsörjning.

Från näringslivets sida finns kritik mot ett system som under lång tid expanderat kraftigt men ändå inte på ett tillfredsställande sätt upplevs möta samhällets behov av kompetens. Det inkluderar såväl forskare som ingenjörer. Konsekvensen blir att svenska företag inte kan expandera sin utvecklingsverksamhet eller måste säga nej till affärer. Det har haft en negativ effekt på vår välbefinningsutveckling och har skadat näringslivets förtroende för akademien.

Att en stor andel av våra utländska studenter och forskare lämnar landet har förstärkt problemet. Inom exempelvis AI är andelen utländska forskarstudenter idag 80 procent. Inom tre år efter disputation har över 40 procent lämnat landet. Det måste ses som ett allvarligt kompetensstapp inom ett område av allra största betydelse för Sverige. Liknande siffror ser vi för forskarutbildningen inom exempelvis kvant- och halvledartechnik.²

En vidare och kanske mer filosofisk fråga är de långsiktiga konsekvenserna för den svenska kompetensbasen när en så liten andel svenskar väljer en forskarutbildning. Vad innebär det för förtroendet för lärosätena som institution när nästan hela rekryteringen till forskarutbildningen outsourcas till andra länder följt av en låg etableringsgrad i Sverige?

Publikation eller applikation?

1997 infördes den tredje uppgiften för svenska lärosäten, det vill säga ett ansvar att vid sidan av utbildning och forskning också samverka med omgivande samhället. Frågan kring högskolans roll och bidrag till samhällets utveckling hade då diskuterats under lång tid och själva begreppet samverkan hade redan funnits med i flera tidigare forskningspropositioner. År 2009 skärptes formuleringen i högskolelagen något. Lärosätena skulle nu även verka för att kunskap kommer till nytta och universiteten fick nya innovationskontor.

Inom akademien har det trots detta inte funnits något större

internt förändringstryck för att möta uppsamverkansuppgiften med exempelvis meritering eller andra incitament. 30 år efter att uppgiften infördes i Högskolelagen är de interna belöningsstrukturen på universiteten för forskningssamverkan generellt sett fortfarande svaga.

Allt går inte att skylla på akademien. Politiken har också ett stort ansvar genom sin oförmåga till forskningspolitiska reformer, inte minst kopplat till forskningsfinansieringen. Det som sticker ut är det stora antalet forskningspolitiska utredningar under de senaste två decennierna som inte tagits vidare av regeringen, oavsett politisk färg. Här går det utan att tveka att tala om ett politikmisslyckande.

Basanslagen – ett exempel på strategisk stelbenthet

I juni 2004 skrev Bo Sundqvist, tidigare rektor för Uppsala universitet, på Svenska Dagbladets debattsida om att forskningen alltmer styrs och finansieras av stiftelser, myndigheter och EU samt att lärosätenas basanslag i realiteten inte hade ökat sedan slutet av 1980-talet.³

I mars 2025 skrev KTH:s och Chalmers rektorer i Dagens Industri att forsknings- och innovationspropositionen tyvärr ökar andelen extern finansiering i förhållande till lärosätenas basanslag. Projektifieringen av forskningen fortsätter samtidigt som prioritering, utvärdering och kvalitetssäkring i stora delar hamnar hos statliga forskningsfinansiärer i stället för på universiteten.⁴

Budskapet är nästan identiskt – men det skiljer 20 år mellan artiklarna.

Utan att gå in i själva sakfrågan kring fördelningen mellan basanslag och externa medel, det är en fråga för en annan artikel, är det på ett övergripande plan intressant att lärosätena har haft så svårt att acceptera och anpassa sina strategier till det politiskt beslutade finansieringssystemet för forskning som nu varit rådande under flera decennier. Särskilt när det i praktiken inte har handlat om någon urholkning av lärosätenas basanslag. Såväl externa medel som direkta anslag har tvärtom ökat kraftigt över tid.⁵

Fördelningen mellan basfinansiering och externa medel kan universitetsledningarna dessutom påverka om de vill. Den är beroende av ett flertal parametrar som de kan styra. Genom hur många forskare som lärosätet väljer att anställa (och därmed får dela på den direkta finansieringen) men också genom hur mycket externa medel lärosätet väljer att ta in. Draget till sin spets kan ju faktiskt universitetet säga nej till externa medel och medfinansiering.

Frågan kring basanslagen och det svaga interna förändringstrycket indikerar en bristande strategisk förmåga att

möta upp en omvärld som förändrats över tid.

I sak så anser jag att lärosätena har rätt i att ökad rådighet över egna medel troligen krävs för att producera forskning i världsklass. Då räcker det inte med kortsiktiga anslag eller att fördela forskningsmedel efter några övergripande kvantitativa indikatorer.

Men för att nå dit måste lärosätena börja från andra hållet – genom att öka förtroendet och visa på strategisk handlingskraft mot sina huvuduppgifter. En ökad rådighet över den egna finansieringen måste förtjänas.

”Allt går inte att skylla på akademien. Politiken har också ett stort ansvar genom sin oförmåga till forskningspolitiska reformer, inte minst kopplat till forskningsfinansieringen.”

Tillit är inget man får – den måste förtjänas

Om vi räknar in såväl basanslag som forskningsmedel genom myndigheter har troligen inget annat politikområde fått lika stora anslagsökningar över de senaste 20 åren som forskningen. Sedan tidigt 2000-tal har intäkterna närmast fördubblats och idag är den offentligt finansierade forskningen totalt sett ett av våra största skattefinansierade utgiftsområden. Med de ökade utgifterna har också förväntningarna på universiteten stigit över tid. Det gäller såväl samhällets kompetensförsörjning som efterfrågan på ny kunskap för att lösa våra stora samhällsutmaningar inom exempelvis klimat och energi.

Med ett kraftigt ökat externt förväntanstryck räcker det inte längre för akademien att peka på ökad frihet och mer basfinansiering som en universallösning för forskningspolitiska utmaningar. Lärosätena måste i stället börja någon annanstans. Genom att visa större förståelse för samhällets behov kan man bygga ett förtroende. Jag menar att vi just nu befinner oss vid ett vägskäl. Företagen förstår inte varför akademien inte bättre svarar upp mot näringslivets behov. Politikerna ställer sig oförstående till varför universitetet klagat på

”Förtroendet för forskare och forskning bland allmänheten är, med rätta, fortfarande högt. Riskerna kring sjunkande tillit är till stor del ett institutionellt problem, inte ett forskarproblem.”

finansieringen när staten över lång tid öst pengar över sektorn. Det kommer kanske inte att leda till en amerikansk förtroendekris i Sverige men kan ändå få stora konsekvenser för exempelvis relationen med näringslivet. Ett förtroende är inte permanent. Det måste hela tiden stärkas och skyddas.

Finns det en risk att företagen tröttnar och hittar egna vägar för att själva lösa kompetensfrågan? Det är inte omöjligt. Det går att dra en historisk jämförelse med det tidiga 1900-talet och framväxten av privata högskolor, bland annat Chalmers och Handelshögskolorna i Stockholm och Göteborg, för att möta behovet av ingenjörer och ekonomer under det svenska ekonomiska undret. Från politikens sida finns det på sikt en risk för ekonomiska neddragningar. Bilden av en sektor som aldrig är nöjd, oavsett hur mycket pengar den får, riskerar att på sikt slå tillbaka mot universiteten själva. Det finns idag många samhällssektorer i stort behov av ökade anslag, inte minst försvaret. Akademien riskerar helt enkelt att ses som otacksam och oförmögen till nödvändiga vägval som inte leder till en ständigt ökande volym.

En silverkant på det mörka molnet – vägen framåt

Låt mig avsluta med några optimistiska ord. Trots de institutionella utmaningar som präglar högskolesektorn finns det också en ljusare sida.

Förtroendet för forskare och forskning bland allmänheten

är, med rätta, fortfarande högt. Riskerna kring sjunkande tillit är till stor del ett institutionellt problem, inte ett forskarproblem.

Sverige har ett unikt diversifierat och forskningsintensivt näringsliv för vårt lands storlek. Det är i grunden en stor konkurrensfördel för svenska lärosäten och för svensk forskning jämfört många andra länder.

Kanske står vi också inför de mindre högskolornas revansch? Kan de, som mer lättroliga och mindre introspektiva organisationer än de traditionella universiteten, lättare hitta en väg framåt som skapar både förtroende och relevans? Inte minst mot bakgrund av de nya möjligheter som nu växer fram inom AI där förändringsvilja snarare än konservatism kommer att vara vägen framåt.

Med bristande förändringsvilja eller förmåga står vi kanske inför en utveckling där en *allt större del av kunskapsproduktionen av nytta för näringslivet drivs genom forskningsinstitut, tankesmedjor och andra mer lättroliga organisationer.*

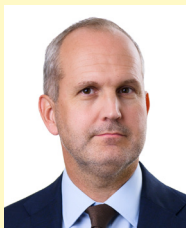
Om det är bra eller dåligt beror nog på vem du frågar. Det som är säkert är att mot en sådan utveckling hjälper inte längre en högre andel basanslag.

Vad är lösningsorienterad forskning?

Lösningsorienterad forskning börjar med verkliga problem i samhället och söker praktiska lösningar. Istället för att enbart utveckla teorier tar forskarna sin utgångspunkt i de utmaningar som företag, myndigheter eller medborgare står inför. Teorier och metoder väljs sedan utifrån vad som fungerar bäst för att lösa dessa problem – med målet att kunskapen ska kunna användas direkt i praktiken.

REKOMMENDERAD LÄSNING:

- > ¹Gallup, *The State of Higher Education*, 2025
- > ²Svenskt Näringsliv, *Vart tar forskarna vägen?*, 2025
- > ³”Svensk forskning hotad”, SvD Debatt, 2004-06-23
- > ⁴”Kortsiktig forskningspolitik skadar svensk konkurrenskraft”, DI Debatt, 2025-03-19
- > ⁵”Sluta klaga på utvecklingen av villkoren i högskolan!”, Olof Hallonsten på Universitetsläraren debatt 10 oktober 2022.

EMIL GÖRNERUP

emil.gornerup@svensktnaringsliv.se

Emil Görnerup är policyansvarig för forskning och innovation på Svenskt Näringsliv med ett fokus på långsiktiga tillväxtfrågor och konkurrenskraft. Han har en civilingenjörsexamen i kemiteknik från Kungliga tekniska högskolan (KTH) och en MBA i internationellt företagande från Handelshögskolan vid Göteborgs universitet.